

תוכן העניינים

7	פתח־דבר
9	הקדמה לאיגרת הראשונה מאת ריימונד קליבנסקי
36	איגרת על הסובלנות
98	הקדמה לאיגרת השנייה מאת יעקב גולומב
101	האיגרת השנייה על הסובלנות
193	ביבליוגרפיה נבחרת

פתח־דבר

הגיעה העת להגיש לקורא העברי את שתי האיגרות על הסובלנות הדתית משל ג'ון לוק. חשיבותן, ובעיקר חשיבותה של האיגרת הראשונה, רבה מבחינה היסטורית, שהרי היתה להן בשעתן, (משנת 1689 ואילך), תהודה גדולה והשפיעו השפעה ניכרת על הוגים רבים, שדנו בנושא הסובלנות. כמו כן נכתבו איגרות אלה מתוך זיקה חיה ומאלפת להגותם של שניים מענקי הדור ההוא: ברוך שפינוזה ופייר בייל.

אולם חשיבות הטקסטים שלפנינו אינה היסטורית בלבד. איגרות אלה של לוק מאירות רק פנים אחדות מן המכלול המורכב והסבוך של סוגיית הסובלנות. הן נדרשות לפתרון ולטיעונים המושתתים על בסיס מותנה-זמן וממילא מוגבל, שקשה לקבלו בימינו כמות שהוא. למשל: סוג ההגבלות שמטיל לוק על הזכאים ליהנות מן הסובלנות חייב להידחות על-ידינו מכל וכל. אולם למרות הסתייגויות אלו מעורר אותנו דיונו הבהיר, המרוכז והקריא, החריף והאירוני לעתים והסובלני תמיד לעיון מחודש בסוגיית הסובלנות. דיונו מאיץ בנו להגביר את ניסיונותינו לפתור — להלכה ולמעשה — בעיה זו, שהיא מן הכאובות ביותר בחברתנו. שהרי כרוך בעליל שבחברה שבה נעדרת סובלנות לאמונות ולדעות — לא תוכל לצמוח שום תרבות נעלה. יעידו על כך קורותיה של האנושות.

אמנם החיבורים שלפנינו נכתבו בעולם ולחברה הרוויים ברגשות דתיים אינטנסיביים ביותר. למרות זאת המוטיב המרכזי שלהם הוא הצורך בהפרדה מוחלטת, לפי עקרונותיו של לוק, בין הדת והמדינה, בין פולחני האמונה ודיניה ובין החוק האזרחי. ואם

גם עברו בדיוק שלוש מאות שנים מאז שפורסמו דברים אלה לראשונה, בעילום שם מחברם, כשהם מראים כיצד ניסו טובי המוחות להתמודד עם סוגיית הסובלנות הדתית במסגרתה של הנצרות, הרי נדמה כי גם כיום — בדור ובמקום שבו עדיין נזרקות אבנים 'קדושות' ו'חילוניות' למען שמירתו של הפולחן הדתי או לשם ביטולו; בתקופה שבה גרמה אמונה דתית למותם של אנשים רבים שהחזיקו בה (והדברים אמורים לא רק בהקשר המזרח-תיכוני) — רלוונטי מאוד וחיוני מאוד הוא לפרסם בעברית את האיגרות הללו. ואם תביא הקריאה בהן ולו אדם אחד להרהור מחודש בנושא הסובלנות — דיינו!

לכבוד הוא לנו להוציא ספר זה בזכות הסובלנות הדתית בעיר ירושלים, שבה כתות דתיות לרוב, ושרק הודות לסובלנות זו — תעמוד היא לנצח.

*

המהדורה העברית מוקדשת לפרופסור ריימונד קליבנסקי מאוניברסיטת מקגיל, מונטריאול, ומוולפסון קולג', אוקספורד — איש רוח יהודי שעל מפעליו חובקי העולם חרוטה סיסמת הסובלנות, ושמתוך נדיבות־לב תרם להוצאה הנוכחית את הקדמתו המאלפת לאיגרת הראשונה של לוק על הסובלנות.

יעקב גולומב

המתרגם והעורך מודים לפרופסור נתן שפיגל על הערותיו המועילות.

י.ב. / י.ג.

ירושלים, תש"ן

הקדמה לאיגרת הראשונה

מאת
ריימונד קליבנסקי

'איגרת על הסובלנות' (Epistola de Tolerantia) משל ג'ון לוק פורסמה פעמים רבות במאה התשע־עשרה ובעשורים האחרונים. אבל הוצאות אלה לא התבססו על כתב־היד הלאטיני המקורי של לוק, שפורסם בעילום שם בגודה (Gouda) בשנת 1689, אלא על תרגומו האנגלי של ויליאם פופל. לעומת זאת, המהדורה העברית מבקשת להביא בפני הקורא את תרגום הטקסט הלאטיני המקורי, כפי שנכתב על־ידי לוק בעת שהותו בגלות מרצון באמסטרדם.

I

בקיץ 1683 היו ללוק סיבות טובות להאמין כי אין הוא רצוי בעיני השלטונות באנגליה. הוא נודע כידידו הקרוב, יועצו ואיש אמונו של הלורד שפטסברי (Shaftesbury). הלורד, לאחר שאיבד מכוחו וסר חינו בעיני מלך אנגליה, הטיל על לוק לנהל בשמו משא ומתן סודי ביותר. זהירות הניעה את לוק להימנע מאיומי רדיפה ועונש, והוא החליט למצוא מקלט מחוץ לאנגליה. לחמש וחצי שנים, מספטמבר 1683 עד לפברואר 1689, בהם שהה בהולאנד נועד תפקיד מכריע על עתידו של לוק כמחבר.

הקדמה לאיגרת הראשונה

קודם לכן, כדון באוקספורד, במשך נסיעותיו בצרפת וכאחד מבאי ביתו של הלורד שפטסברי, לוק מילא מחברות לאין-ספור בעיוניו והגיגיו. הוא כתב הרבה טיוטות על נושאים מגוונים מאוד, החל ממחקרים בדבר סמכות הרשות האזרחית בתחום הדתי, יסודות החוק הטבעי, פילוסופיית המוסר וכלה בבעיות השכל, הידיעה, הסברה וההודאה.* הוא סיים גם את *Two Treatises of Government*.¹ אולם בהגיעו להולאנד, בגיל חמישים ואחת, אף אחת מעבודותיו, מחוץ לכמה שורות אקראיות, לא הודפסה עדיין.

שהותו של לוק בהולאנד הועילה ליכולו הספרותי מכמה טעמים. חופשי ממהומת ענייני הציבור והשעה היה פנוי לעיין בשאלות שהעסיקוהו ולעצב את רשימותיו המוקדמות. אוירתה של הולאנד נעמה לו; בריאותו, הרופפת תמיד, השתפרה; מעולם לא חש עצמו טוב יותר. חוגי הרופאים המכובדים ואנשי הכמורה, הנאורים עמם נפגש נטו אליו חסד. שיחותיהם גירוהו ועוררוהו, וכמה ממכריו החדשים הפכו לידידי אמת לכל חייו. שני הבולטים שבהם לימדו בסמינר באמסטרדם של הכנסייה

* נושאים בהם מטפל לוק בהרחבה בספרו הפילוסופי הבסיסי: 'מסה על שכל האדם', תרגם יוסף אור, הוצאת מאגנס, ירושלים, תשל"ב, שהטיטה הראשונה שלו, שנתחברה בשנת 1671, זכתה לפרסום רק בימינו: "An Essay concerning the Understanding, Knowledge, Opinion and Assent" (הערת העורך). (ed. Rand, 1931).

1 לשאלת תאריך חיבורן ראה: P. Laslett, *Locke's Two Treatises of Government*, Cambridge 1964. הערותיו של קליבנסקי מסומנות להלן במספרים.

המסכת השנייה ראתה אור בתרגומו של יוסף אור, בהוצאת מאגנס, ירושלים, תשל"ג, בשם: 'על הממשל המדיני'. (תוספת העורך).